

божественную возможность. По данным источников, самый высокий среди святых есть Хыдыр. Хыдыр родился из лона матери в луче света. Он получил вечную жизнь. Его святой дух живет на земле в течение тысячи лет. Бог сделал его властелином пророков.

Источники описывают миссию Хыдыра так: чтобы помочь тем, кто нуждается, во всем мире, чтобы иногда вмешиваться в процессы природы, и научить науке людей. Он превращает своих слуг, которые молятся Богу в Каабе, в ангелов Сабы. Он выполняет свою задачу, сделав список тех людей, которые идут к Каабу каждый раз во время Азана.

Согласно религиозным источникам, Хыдыр вел души многих святых к Обители. Все посланники добра, от Адама до Ноя, Авраама до Иисуса Мессии, призывали Хыдыра и возносились к Обители Бога на его плечах. Пророк Мухаммед также вознесся на небо с духом Хыдыра.

Ключевые слова: Хыдыр, религия, Бог, пророк Илия, Идрис, Моисей, Мухаммед, Коран, Библия, спаситель.

УДК 2-15 (092):262

Марчук О. Т.,

аспірант кафедри культурології, релігієзнавства та теології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна), E-mail: iam_marchuk@ukr.net

ЗДОРОВ'Я РОЗУМУ: СХІДНОПАТРИСТИЧНИЙ КОНЦЕПТ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Анотація. З'ясовано значення, специфіку функціональної здатності та призначення розумної сили душі людини в богословсько-антропологічному синтезі ідеї мислителів східної патристики. Висвітлюється святоотцівський підхід щодо інтерпретації та чіткого понятійного визначення складових мислительної сили – ума, розуму, розсудку. Розкрито особливості їх взаємозв'язку, структурно-функціонального устрою, можливості оздоровлюючої тенеми та досягнення досконалості.

Ключові слова: Бог, душа, ум, розум, розсудок, здоров'я.

Постановка проблеми. Духовна складова феномену здоров'я відіграє особливу роль у житті людини. Це своєрідна вершина, якою детермінуються, від стану якої залежать, підпорядковує-гармонічною єдністю з якою уможливується зосередження найкращих проявів інших його складових (психічної, фізичної, соціальної), зумовлюючи розвиток усієї повноти природи людини загалом. Зрозуміло, що сукупність різних етичних, естетичних, філософських і релігійних ціннісних установок, у своєму комплексі витворюють, відповідно, й різні духовні системи людства, які, своєю чергою, можуть сформувати змістовно відмінні погляди і на саму природу духовного здоров'я. Втім, істинність як досвідно верифікованої ознаки концептуально позитивного наповнення знання, стверджує автентичність такого статусу єдиновірності у цьому процесі лише тієї духовної системи, яка культивує справжню духовність. Репрезентантом саме такої духовності постає живе, досвідно вивірене богоспілкування, спосіб сповідництва, правдивість якого підтверджена не людською «мудрістю» та відповідними «уявленнями» Бога, а онтологічною реальністю Богоявлення у Боготіленні через воіпостазацию людської природи, поєднання в одній Божественній Іпостасі Слова двох природ – Бога і Людини – Господа Ісуса Христа. Оскільки даний Ним Богоодкровенний Євангельський закон, практично стверджений подвигом спасительного втілення, життя, смерті та воскресіння, долає межі будь-якої ціннісної приземленості людських вимірів філософії, етики чи естетики, а тому й розкриває перспективи боголюдської синергії духу – духовності, сформованої на базі біблійно-патристичної теоестетики, діяльної етики та споглядальної любовмудрості. На основі позитивно апробованої багатовіковим досвідом подвижницької практики євангельського способу життя

та споглядално вивіреніх істин богоодкровенного знання поступово були чітко сформульовані та містко зафіксовані принципи православно-християнського духовного життя, що у всій повноті розкривають перед людиною реально дієві перспективи всебічного її розвитку, безмежної досконалості та здоров'я. Таке духовне життя функціонально уможлиблюється через діяльність духу, природне прагнення та прояв якої – постійна єдність із Богом. А вже актуальне єднання духу людського та Духу Божого є запорукою благодатного преображення людини, всіх складових її природи та, навіть більше, здатності до набуття божественних властивостей без зміни, власне, людської сутності – обоження. Людський дух є розумним началом, саме тому мислителі східної патристики називали його умом. В свою чергу, ум – складова розумної (пізнавальної, мислительної) сили душі, яка у традиції трьохчастинного її поділу в святоотцівській антропології та аскетичі виокремлюється поряд із чуттєво-бажаючою та афективною (дратівливою) силою. Ум, на думку св. Отців, є владарюючим началом душі, царем і владикою людської природи, що покликаний до панування над іншими частинами душі і всім еством, підкоряючись при цьому Богові як Цареві всього створеного буття. Зважаючи на це, досягнення досконалості та здоров'я розумної сили душі зумовлює досягнення духовного здоров'я й інших, підпорядкованих їй її складових, тобто є запорукою оздоровлення всієї повноти людської природи в Логосі-Христі, віковічній божественній Премудрості, Істині й Добрі. Саме тому необхідність висвітлення особливостей, базових принципів і закономірностей структурно-функціонального устрою, накреслення можливих перспектив досягнення духовного здоров'я й досконалості розумної сили душі в ідейній системі антропології східної патристики наймісткіше *актуалізує* дослідницьке зосередження даної статті, розкриває її основну *мету* та *завдання*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній історіографії відсутні комплексні наукові розробки, які б присвячувались аналізу мислительної сили душі з позицій духовного здоров'я в антропологічній системі східної патристики. Єдиною відомою нам конкретно-систематичною працею, в якій коротко та поетапно (відповідно до стану буття людства: до і після гріхопадіння) проаналізовано святоотцівську концепцію внутрішньої цілісності та богопізнання як запоруки єдності з Богом, тобто досягнення духовного здоров'я (спасіння) є стаття архим. Тихона (Софійчука) [16]. Безперечно, означений когнітивний ракурс вимагає ґрунтовного осмислення всієї східнопатристичної спадщини з особливим зосередженням на антропологічній проблематиці, оскільки ідейно вибудовується виключно в її межах. Серед українських учених прямо або ж опосередковано (в межах своїх основних наукових розвідок) патристичний підхід щодо інтерпретації деяких аспектів структурно-функціональних проявів мислительної сили душі, змісту і можливостей богопізнання було розкрито такими дослідниками, як: Ю. Чорноморець (антропологія грецької патристики, візантійський неоплатонізм), Г. Христокін (теогносія у межах неопатристичних інтерпретацій східнопатристичної традиції). Окрім того, варто згадати авторів, які у своїх статтях аналізували проблеми богопізнання, співвідношення віри та розуму в богослов'ї різних представників східної патристики: дияк. А. Глущенко (в межах загально-антропологічної проблематики теологічної системі прп. Максима Сповідника), В. Жуковський (проблеми співвідношення між трансцендентним та іманентним аспектами Бога у богослов'ї Кирила Олександрійського та Іоана Золотоустого, з'ясування сотеріологічної можливості богопізнання та обоження), С. Качмар (проблеми співвідношення віри та розуму, знання, богопізнання у богословських синтетах ахмч. Юстина Філософа, Климента Олександрійського та свт. Григорія Богослова), М. Крокош (богопізнання і філософія у східній теології з особливим зосередженням на богомисленні свт. Григорія Палами). Згадані науковці часто чи не вперше у вітчизняній науці намагалися вирішити означені дослідницькі завдання і своїм науковим доробком заповнити відповідні проблемно-тематичні прогалини сучасної української

історіографії. Серед зарубіжних дослідників, які конкретно-систематично або ж побіжно (в контексті своїх основних дослідницьких зосереджень) аналізували розумну силу душі, її функціональні прояви та можливості богопізнання з позицій патристичної традиції, необхідно відзначити таких, як: еп. Василій (Осборн), прот. О. Героніmus, митроп. Ієрофей (Влахос), митроп. Іларіон (Алфеев), прот. В. Леонов, С. Логіновський, архим. Плакида (Дезей), С. Хоружий, П. Христу, О. Чистякова, Дж. Алерт, Г. Барді, К. Білей, С. Лілл, Л. Барнард, Е. Гудінаф, Ж.-К. Ларше, К. Мондесерт, Я. Пелікан, Ж. Планже, Дж. Пірвс, Ш. Фреппель, В. Хелеманта ін. Варто вказати й на досить ґрунтовний науковий доробок фахівців у галузі морально-орієнтованої християнської, святоотцівської психології: М. Дворецької, Ю. Зенька, Л. Шеховцевої, О. Ходирева, К. Яцкевичата ін. Однак, незважаючи на розмаїту історіографічну базу, комплексних вітчизняних досліджень у сфері означеної наукової проблематики з позицій пропонованого когнітивного ракурсу ще не проводилось. А тому й гостро постає необхідність здійснення такого об'єму дослідницької роботи, частиною якої і покликана стати дана наукова розвідка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основна і вирізняюча з-посеред інших створінь, частина природи людської душі, що у вузькому розумінні є Образом Божим, актуально онтологічним і потенційно сотеріологічним вмістилищем особистісності людини, будучи наділеною здатністю контролю сил нерозумної її частини (життєвої сили душі: чуттєво-бажаючої та афективної), репрезентується, власне, розумною її силою. Прп. Іоан Дамаскін зазначає, що душа розумна і духовна: «Бог... творить людину за Своїм образом і подобою. Душу ж розумну і мислячу дав їй Своїм вдиханням. Це ми і називаємо образом Божим, бо вираз «за образом» указує на здатність розуму і свободи; тоді як вираз «за подобою» – означає уподібнення Богу в чесноті (добродійності)...» [7, с. 115]. Стверджуючи творчу богообразність людини, Климент Александрійський уточнює: «...а «образ» Бога – це божественний і царственный Логос, [Перша] людина, ще не схильна до пристрастей. Розум людини – це образ цього образу» [10]. Загалом, у творах багатьох святих Отців та учителів Церкви Христової розум постає як образ Божий, образ Божественного Логосу-Христа, що складає собою саму сутність душі людини, обумовлює собою будь-який її життєвий прояв, виявляється в ній тією Божественною силою, завдяки якій, підіймаючись вище всього чуттєвого через «звільнення від земних образів», вона здатна спрямовувати і досягати чистоти споглядання свого Першообразу, якого прагне і якому уподібнюється, стаючи причасницею Божественного життя і долаючи чуттєво-просторові межі своєї дії в сфері умоосяжного. Розум відіграє роль управителя і керманіча душі, який визначає і формує устрій людського життя, владарюючи над пристрастями і, як «керівник добродетелей», здатен скеровувати дію волі до добра. Прп. Іоан Дамаскін зазначає: «Душа... обдарована умом і розумом (νοεράν και λογικήν)... Ум належить душі не як що-небудь інше, відмінне від неї, але як чистіша частина її самої. Що око в тілі, те і ум у душі. Душа... – істота свободна, яка володіє здатністю хотіння і діяння; вона доступна зміні і саме зміні з боку волі, як це властиво тварній істоті» [7, с. 116]. І свщч. Іринеї Ліонський пише: «Людина обдарована розумом і в цьому відношенні подібна до Бога, створена свободною у виборі і самовладною» [8, с. 348]. Свт. Григорій Ніський стверджує, що розум і воля складають справжню сутність духовної природи людини, існування якої загалом, в особливий спосіб визначає ум, уніфікуючи в собі вольову та мисленнєву діяльність. «Словесне і розумне єство, якщо перестало діяти свободно, втратило разом і дар розумності», – ці слова свт. Григорія яскраво відображають глибину зв'язку волі та розуму [4, с. 604]. Своєю чергою, свт. Василій Великий зауважує: «Як тілесний зір – в оці, так око душі в *природженому* їй розумі; але не як одне в іншому, а одне і те ж – душа і розум... <...> ...хоча душа одна і та ж, сила її двояка: одна – власне життєва сила тіла, а інша, що споглядає існуюче, яку називаємо також розумом. <...> А споглядальна сила приводиться в рух через волевиявлення» [1, с. 362-363]. Свт. Василій

теж вказує на тісний взаємозв'язок волі та розуму, навіть більше, він називає розум силою «самовільною» [2, с. 379]. Загалом, на думку мислителів християнського Сходу, дві вирізняючі з-поміж усього тварного суцього здатності людської душі – розум і свободна воля вивисують їх носія до рівня царського достоїнства як владики та керманіча природи. «Для східних церковних письменників людина – перш за все – ум, який мислиться як «владична» і богоподібна частина душі, що наближає людину до Бога; звідси ідеал морального життя – «споглядання Бога за посередності ума»..., а подвижницьке завдання занепакої людини – очищення ума від гріховних помислів і споглядальне устремління його до Бога» [2, с. 381].

Зауваження прп. Іоана Дамаскіна про розум як частину душі та свт. Василя Великого про душу і розум як одне і те ж та ін., зумовлюють потребу в детальнішому аналізі проблеми співвідношення, з'ясування особливостей розміщення змістовних акцентів святоотцівської інтерпретації понять: душа – ум, ум – розум – розсудок – серце. У святоотцівських текстах ум іноді ототожнюється з душею, а іноді розглядається як самостійна її сила, «око душі». Зважаючи на те, що людина створена за образом Божим, а сам Бог володіє суцністю та енергією, відповідно, суцність та енергія характерні і для душі. Беручи до уваги святоотцівське ототожнення ума і душі, єдиновірне чітке обґрунтування суті принципу їх можливого змістовного розрізнення чи, навіть, ототожнення передбачає ствердження того факту, що ум також має суцність та енергію. Ще свт. Григорій Ніський писав: «...розмисл (διάνοια) є енергією, порухом ума». У богослов'ї свт. Григорія Палами, надано ґрунтовне витлумачення такої смислової позиції: «Умом називається і дія (ενέργεια) ума, що полягає в помислах і думках; ум є і виробляючою це силою, яка називається в Писанні ще і серцем» [5]. Тобто суцністю душі є серце, а його енергія «полягає у помислах і думках». Як бачимо, вирішення можливих термінологічних незрозуміlostей досягається через розрізнення та глибоке розуміння змістового навантаження поняття «ум», яке в певних смислових аспектах св. Отцями застосовується у значенні суцності, а в інших – енергії. Часто супротивники свт. Григорія Палами не розуміли його аскетичних закликів про звернення ума на серце. На що, сповнений справжньої духовної розсудливості та мудрості святитель давав дуже просте пояснення: «Бо вони не знають, як здається, що одне є суцність ума, а інше – енергія...» [6, с. 128]. Отже, ум має свій енергійний прояв і суцність, яка, власне, і є суцністю душі, що в Біблійних та святоотцівських текстах називається серцем. До слова, прп. Максим Сповідник згадує про тих, хто старається «очистити від ненависті і нестриманості ум свій, який Господь називає серцем» [13, с. 224]. Ум і серце в такому смисловому сприйнятті є термінами взаємозамінними. Серце є сприйнятливим до Божественних одкровенень (оскільки саме в ньому енергійно відкривається Бог, бо в умі сотворить оселю, тобто житиме Христос) за умов очищення, а від так і відкриття його духовних очей. Окрім того, умом називається і його енергія, що виявляється в думках і помислах. В такому розумінні ум постає вже як думка, виплід розуму (λογική). Прп. Максим Сповідник пише: «Ум (νοϋς) є орган мудрості, а розум (λόγος) – орган знання. Ум, рухаючись, шукає причину істот, а логос, різноманітно оснащений, досліджує тільки якості. Шукання є перший рух ума до причини, а дослідження є розрізнення логосом тієї ж причини через поняття. Ум характеризується рухом, а логос – розрізненням через поняття» [21]. Прп. Максим суголосо з багатьма мислителями християнського сходу констатує факт вияву та розкриття особливостей подвійної функціональної здатності розумної сили душі. У прп. Іоана Дамаскіна читаємо: «Розумній суцності належать дві здатності – споглядальна і діяльна. Споглядальна здатність осягає природу суцього, діяльна ж обдумує вчинки і визначає для них правильну міру. Споглядальну здатність називають умом, діяльну ж – розумом; споглядальну здатність називають також мудрістю, діяльну ж – благорозумністю (розсудливістю)» [7, с. 109]. Прп. Калліст Катафігіот теж зауважує: «Одна справа споглядати, інша – розмірковувати. Ум спочатку споглядає, а потім різноманітно

мислить... Ум повинен навчитися мовчати, повинен оголитися. Тоді він знаходить почуття таємного, надрозумного і божественного» [18]. Узагальнюючи пропонувані святоотцівські міркування, потрібно вказати на чітке розрізнення ними наддискурсивно-споглядальної та інтелектуально-розсудкової здібності розумної сили душі. Терміном «ум» (νοϋς) або ж «дух» визначається інтуїтивно-споглядальна здібність. Функціональна здатність розсудку виявляється через інтелектуальну, мисленнєву діяльність. Тобто слово «розсудок» у святоотцівській традиції закріплює за собою значення душевного апарату мислення, аналітики, інтелектуальної, логіко-мисленнєвої діяльності. Стосовно «розуму», то тут можливий подвійний варіант його смислового сприйняття (ум – розум = ум, ум – розум = розум (розсудок)). По-перше, зближення понять, аж до їх ототожнення: можливе за умов повернення до первинно-здорової цілісності, енергійного звернення до своєї сутності; тобто розуму, як мисленнєво-розсудкової здібності в її підпорядкуванні та єдності зі своєю духовно-сердечною природою споглядаючого ума. Тоді ми можемо говорити про розум як про ум, який звернений до споглядання духовного світу і Бога, а через Його логоси (ідеї, мисле-воління, нетварні енергії) і все створене суще. За таких онтологічно-смилових позицій та умов розум завжди визначатиметься терміном «ум» (νοϋς), бо саме в такому (здоровому) своєму стані його діяльність повністю відповідає задуму Творця, людина є сприйнятливою до божественних одкровенень і певного, визначеного пізнання логосівтварного світу, що, власне, і розкриває перспективи досягнення справжньої мудрості. По-друге, розрізнення понять «ум» – «розум» можливе за умов розкриття нижчої пізнавальної здібності мислительної сили душі людини. Тоді ум у своєму енергійному прояві інтелектуально-розсудкової здатності розкривається як розум, звернений вже не до своєї сутності (серця) та інтелігібельної дійсності та Бога, а до чуттєвого «плоду» грубо-матеріальної реальності тварного світу. Якщо ж ум звертається лише до розсудкової діяльності, побудови понять, суджень, умовиводів, аналітики, тоді його можна назвати розумом і результатом такої діяльності є знання про видимий світ. Тобто розум – це ум, що розмірковує. «Якщо використовувати трихотомічну схему опису людської природи, то розсудок – це душевна категорія, в той час як ум відноситься до вищої духовної частини людини, а розум – це ум, що відвернувся від споглядання, що взаємодіє з розсудком, який спирається на свої душевні сили і досвід. Тому в певному контексті можливе ототожнення слів «розум» і «розсудок»» [11] і, відповідно, розрізнення понять «ум» і «розум». Отже, нечіткість змістовного розрізнення понять долається у досить простий спосіб з'ясування смислової специфіки їх забарвлення з позицій аналізу сутнісно-енергійного принципу влаштування розумної сили душі та способів реалізації її здібностей (позитивно-здорового та хворобливого).

Відокремлено аналізуючи мислительну силу як певну самостійну функціональну систему та дещо узагальнюючи все попередньо зазначене, необхідно вказати на основні її здібності: споглядальну і практичну, які інакше можна назвати умом (νοϋς) і розумом (λόγος). Структурно описуючи розумну силу душі свт. Григорій Богослов зауважує, що для розумної сили характерними є здібності ума, розуму, волі [3]. Дві основні її складові – розум (λόγος) і, на вищому щаблі, дух (πνεῦμα) або ум (νοϋς), який в психологічному і моральному сенсі є основою свідомості і здатності людини до самовладності (αυτεξουσίαν). Своєю чергою це підтверджує те, що він лежить в основі найвищого прояву людської волі і свободи [20, Col. 12C–20A]. Отже, ум однаковою мірою є основою всіх розсудкових функцій: по-перше, це інтуїтивний ум (νοϋς як такий), здатність до споглядання (θεωρία) і джерело будь-якого пізнання; по-друге, розум (λόγος) і все, що виникає з мислительної здібності: думка (ἔννοια), роздум (διάνοια), судження (κρίσις), розсудливість (διάκρισις), внутрішнє слово (εὐδιάθετοςλόγος), звідки беруть свій початок мова і пам'ять [19; 14, с. 49].

Святоотцівські рефлексії стосовно розвитку і послідовності розкриття нижчих пізнавальних процесів мислительної здібності розуму можна висвітлити у такий

спосіб: «Як ми знаємо, – пише прп. Максим Сповідник, – унаслідок чуттєвого сприйняття в душі утворюється враження, зване уявленням; із уявлення утворюється думка; потім розсудок, обміркувавши цю думку, визнає її або істинною, або помилковою, тому він і називається розсудком, – від роздумувати, обміркувати. Нарешті, те, що обдумане і визнане за істину, називається умом» [20]. Детальніше аналізуючи твердження прп. Максима Сповідника прп. Іоан Дамаскін, зазначає: «... перший рух розуму називається мисленням. Мислення про який-небудь визначений предмет називається думкою. Думка, що залишається в душі тривалий час і відображає в ній відомий мислительний предмет, називається обдумуванням. Коли ж обміркування, зосередившись на одному і тому ж предметі, випробує саме себе і розгляне згідність душі з мислимим предметом, то воно отримає назву розуміння. Розширене розуміння складає міркування (розсуджування), зване внутрішнім словом» [7, с. 130]. «Рух розуміння, поширений і розширений на многе стає розбором мислення, – пише свщч. Іринеї Ліонський, – встановившись в умі, він цілком справедливо називається словом» [9]. Як бачимо, нижча (розсудкова) пізнавальна здатність, логічна діяльність розуму (за когнітивною схемою: поняття, судження, умовиводи), мислителями східної патристики осмислюється згідно із сучасними досягненнями науки: відчуття, що породжує психічний образ, чуттєве пізнання, його розпізнавання, називання і вербалізація. З чуття народжується думка, з думки – обдумування-вникання, з останнього – слово. «Чуттєвість, отримавши враження від предметів речовинних за допомогою почуттів, передає їх здатності мислення або розуму; а розум, прийнявши і обміркувавши їх, повідомляє пам'ять» [7, с. 105]. Оскільки «пам'ять, – продовжує прп. Іоан Дамаскін, це, – уявлення, що залишилося в душі від якого-небудь чуттєвого сприйняття і якою-небудь мірою знайшло собі правдиве вираження думки, інакше кажучи, пам'ять – збереження сприйняття і думки» [7, с. 126]. Незважаючи на послідовні видозміни у порухах розуму, що відображають розвиток чуттєво-дискурсивного пізнання, представники східної патристики, окрім того, вбачають та розкривають у них і два операційних прояви їх дії, які мовою сучасної науки ми можемо назвати методами синтезу та аналізу. «Нерідко з різних чуттєвостей, – пише свт. Григорій Ніський, – збирається в нас одне пізнання, так як один і той самий предмет багаточастинно ділиться по почуттях. А буває також і протилежне, – одним будь-яким почуттям довідуємося багато і різноманітне, ні з чим за природою між собою не подібне» [4].

Як бачимо, після гріхопадіння ум прагне проявити себе, головню, через інтелектуально-розсудкову здібність душі, хоча природно й покликаний до того, щоб зодягати в думки і слова свій досвід споглядання. Будучи покритим пеленою гріха і в своєму потьмаренні не здатним споглядати надчутливий світ, ум використовується людиною тільки частково, в своєму нижчому функціональному прояві – розуму-розсудку, тобто як знаряддя аналізу та осмислення чуттєвого досвіду, а також для зодягнення цього досвіду в слова. Затьмарений гріхом ум спирається вже не на споглядання, але на чуттєвий досвід і розсудливість розумної сили душі, тобто розсудок. В умовах падіння функціональний прояв розумної сили душі найчастіше реалізується на нижчому рівні розсудкового сприйняття чуттєвої дійсності, який, незважаючи на власну зовнішньо-оманливу витонченість, гордливо замикаючись на своїй виключності та самодостатності, фактично зазнає суттєвого обмеження в паралізуючому раціоналізмі логічних побудов. Проте, розширення пізнавальних горизонтів інтелектуально-розсудкової здібності душі можливе, на початковому етапі свого оздоровлення і через розгляд створеного світу, роздуми про доцільність, красу і геніальність їх творчого влаштування, Премудрість Божу як у творенні, так і в проміслі про світ. Така спрямованість пізнавальної здібності розуму, при сердечній чистоті, проникаючи у таємниці влаштування предметів і явлень світу, може розкрити перспективи споглядання, – за видимою стороною світу присутність і прояв сили Божої, а відтак і самого Бога, однак не за суцільністю, а за величчю Його

творинь, у Його творчих ідеях та властивостях, опосередкованих явленнями природи. Для того щоб із чудового устрою і краси видимого світу пізнати Бога, людина повинна побороти розсіяність свого ума в його зверненнях до чуттєвих речей, і підносити його до духовного розуміння того, що цими чуттями сприймається. Відтак, за певних, чітко дотриманих умов, уможливлується перехід до вищих видів (наддискурсивного, надчуттєвого) пізнання. Прп. Никодим Агіорит пише: «Припиненням тілесних насолод ум звільняється від почуттів, сам підпорядковує їх собі, повертаючись до першопочаткової своєї розумової їжі, яка є читання Святого Письма і побудова чеснот» [15, с. 39]. Зміна когнітивно-ціннісної орієнтації веде до пересхематизації розумної сили та, загалом, реінтеграції за цілісно-оздоровлюючим енергійним принципом Об'єкта зорієнтування – Бога, самого суб'єкта – людини, позитивних сотерично-преображаючих змін, гармонізації всіх складових її природи. «Ум намагається повернути тілесні почуття до насолоди розумовими насолодами (Божественними. – *авт.*) і таким чином почуття потроху пом'якшуються. Як тіло за допомогою почуттів намагалося зробити ум і дух плоттю, так тепер ум за допомогою своїх нематеріальних насолод робить плоть нематеріальною і деяким чином робить її духом. Так, - на думку прп. Максима Сповідника, - душа, подвигаючись до Бога, робить плоть священною» [12].

Висновки. Розумна сила душі, як образ Божий, образ Логоса-Христа, онтологічно творчо задане та сотеріологічно здійснюване вмістилище особистісності людини, для мислителів східної патристики, є владичною, самовладною і найчистішою частиною душі, що складає справжню її суцність. Уніфікуючи в собі вольову та мисленеву діяльність, розумна сила здатна скеровувати дію волі до добра (побуджувати до добродетей), владарювати над пристрастями, що розкриває в людині, закладену Творцем властивість «за Образом» - царське достоїнство керування та визначальності у впливі не лише на формування життєвих проявів душі, влаштування способу життя, зокрема, а й на все створене суще, загалом. Суцнісний вимір східнопатристичної онтології у межах категоріальної пари «суцність - енергія» є ключовим ідейним джерелом вирішення антропологічних проблем інтерпретації та чіткого змістовного визначення складових розумної сили душі, їх взаємозв'язку, специфіки структурно-функціонального устрою (понятійно-категоріальний аспект), принципів оздоровлюючої генези та досягнення досконалості через усецілу енергійну єдність зі своїм Творцем (сотерично-санологічний аспект). По-перше, вирішення можливих термінологічних незрозуміlostей досягається через розрізнення та глибоке розуміння змістовного навантаження поняття «ум». Ум як і душа має суцність та енергію. Суцністю душі є ум, який у суцнісному смисловому плані можна назвати і серцем, а його енергійним проявом є розмисл, думки та помисли. Тобто ум мислителями східної патристики може застосовуватись у двох смислових аспектах: в значенні суцності або ж енергії. Стосовно енергійних проявів розумної сили душі, то її функціональне розкриття можливе у подвійній здатності: споглядальній та діяльній. Споглядальна здатність реалізується через ум (тому її часто відповідно і визначають), а діяльна – через розум (сюди можна віднести все те, що належить до мислительної здібності: думка, роздум, судження, розсудливість, внутрішнє слово, звідки беруть свій початок мова і пам'ять). Тобто, мислителі східної патристики розрізняють наддискурсивно-споглядальну та інтелектуально-розсудкову – вищу та нижчу пізнавальні здібності розумної сили душі. У функціональному плані ум або ж дух покликаний до енергійного осягнення природи сущого – закладених у ньому творчих ідей, з'ясування його причин, а розум, через мисленеву діяльність досліджує вже їх зовнішні чуттєві прояви-властивості. За поняттям «розсудок» закріплюється смислове значення душевного апарату мислення, аналітики, інтелектуальної, логіко-мисленнєвої діяльності. Поняття «Розум» у традиції святоотцівського смислового сприйняття та інтерпретації може застосовується двояко. По-перше, у значенні «ум», при відповідному смис-

ловому навантаженні, а саме: в ідейній площині реінтеграції до першозданної душевної цілісності та здоров'я, енергійного звернення до своєї сутності, тобто підпорядкування та єдності його мислительно-розсудкової здібності зі своєю сутністю (серцем), зорієнтованим до споглядання божественних мисле-волінь (нестворених енергій, логосів, ідей) стосовно всього створеного суцього і Трисидного Бога. По-друге, у значенні «розум» – у своєму енергійному прояві інтелектуально-розсудкової здатності, зверненого вже не до умоосязної дійсності всього створеного суцього та Бога, а до чуттєвої грубо-матеріальної реальності світу. Отже, чітке змістовне розрізнення понять «ум – розум» можливе за умов з'ясування енергійного принципу влаштування розумної сили душі, способів реалізації її здібностей (позитивно-здорового чи хворобливого). Процес оздоровлення мислительної сили душі передбачає розширення духовних горизонтів пізнання, перехід від нижчого (чуттєвого, інтелектуально-розсудкового) до вищого (надчуттєвого, інтуїтивно-наддискурсивного) пізнавального рівня: за умов чистоти серця та духовної зосередженості ума, споглядання за видимою «красою» тлінного світу, істинної нетлінної краси сили та Премудрості Божої в нестворених творчо-влаштовуючих і промислительних Його енергіях – ідей, способів, причин та доцільності існування всього створеного суцього з перспективою пізнання, за благодаттю, а не за сутністю і самого Бога

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Василій Великий, свт. Творіння : в 2 т. / свт. Василій Великий ; [пер. Патр. Філарета (Денисенка)]. – К. : Вид. відділ УПЦ КП, 2010. – Т. 2, Кн.1. – 493 с.
2. Владимирский Ф. С. Антропология и космология Немезия, еп. Емесского, в их отношении к древней философии и патристической литературе / Ф. С. Владимирский. – Житомир : Электро-типография насл. М. Дененмана, 1912. – 451 с.
3. Григорій Богослов, свт. Творіння : в 2 т. / свт. Григорій Богослов ; [пер. Патр. Філарета (Денисенка)]. – К. : Вид. відділ УПЦ КП, 2010. – Т. 1, Кн.1. – 720 с.
4. Григорій Ниський, свт. Творіння : в 3 т. / свт. Григорій Ниський ; під. ред. Патр. Філарета ; [пер. КПБА]. – К. : Вид. відділ УПЦ КП, 2011. – Т. 1. – 623 с.
5. Григорій Палама, свт. Три глави про молитву і чистоту серця / свт. Григорій Палама // Добротолюбіє : в 5 т. ; [пер. Патр. Філарета (Денисенка)]. – К. : Вид. відділ УПЦ КП, 2009. – Т. 5. – С. 327
6. Григорій Палама, свт. Творіння : в 2 т. / свт. Григорій Палама, [пер. Патр. Філарета (Денисенка)]. – К. : Вид. відділ УПЦ КП, 2012. – Т. 2 Гомілії. – 467 с.
7. Іоан Дамаскин, прп. Точний виклад православної віри / прп. Іоан Дамаскин ; під. ред. Патр. Філарета ; [пер. КПБА]. – К. : Вид. відділ УПЦ КП, 2010. – 294 с.
8. Іриней Ліонський, сщмч. Творіння / сщмч. Іриней Ліонський ; під. ред. Патр. Філарета ; [пер. КПБА]. – К. : Вид. відділ УПЦ КП, 2013. – 620 с.
9. Кашменский С., прот. Святоотеческое учение о душе / прот. С. Кашменский. – Пермь: Правосл. об-во «Панагия», 2002. – С. 75
10. Климент Олександрійський. Стромати / Климент Олександрійський; під. ред. Патр. Філарета; [пер. БВ КПБА при ЧНУ ім.Ю.Федьковича]. – К. : Вид. відділ УПЦ КП, 2012. – 847 с.
11. Леонов В., прот. Понятия «Ум», «Разум», «Рассудок» в святоотеческой традиции [Электронный ресурс] / прот. В. Леонов // Электронный журнал «Психологическая наука и образование». – 2011. – №31. – С. 1–9. – Режим доступа: www.xpa-spb.ru/libr/Leonov-V/ponyatiya-um-razum-rassudok.pdf (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.
12. Максим Исповедник, прп. Творения : в 2 кн. / прп. Максим Исповедник ; [пер. с греч., вступит. стаття и комм. А. И. Сидорова]. – М. : Мартис, 1993. – Кн.1. Богословские и аскетические трактаты. – 353 с.
13. Максим Сповідник, прп. Чотиреста глав про любов / прп. Максим Сповідник // Добротолюбіє : в 5 т. [пер. Патр. Філарета (Денисенка)]. – К. : Вид. відділ УПЦ КП, 2009. – Т. 3. – С. 171-240
14. Немесий Эмесский, еп. О природе человека / Немесий, еп. Эмесский; [Пер. с греч. Ф. Владимирский]. – М. : Изд-во: «Канон +». 2011. – 464 с.
15. Никодим Святогорець, прп. Невидима боротьба / прп. Никодим Святогорець [пер. з рос. Б. Матковський]. – Львів: Свічадо, 2007. – 212 с.

16. Тихон (Софийчук), игум. Внутренняя целостность и Богопознание / игум. Тихон (Софийчук) // Труды Киевской духовной академии, № 2. – К. : Вид. відділ УПЦ, 1999. – С. 59–134

17. Чорноморець Ю. П. Антропология східної патристики: дис. на здоб. наук. ст. кандидата філос. наук : 09.00.05 / Ю. П. Чорноморець. – К., 2001. – 200 с.

18. Callistus Cataphugiota, sanc. (1865). De unione cum Deo et vita contempativa / sanc. Callistus Cataphugiota // Patrologia ecurus completus. Series graeca / Accurante J.-P. Migne. – Paris, 1860. – T. 147. – Col. 885, 888.

19. Maximus Confessor, sanc. Mystagogia / sanc. Maximus Confessor // Patrologia ecurus completus. Series graeca / Accurante J.-P. Migne. – Paris, 1860. – T. 91. – Col. 672D-673A.

20. Maximus Confessor, sanc. Opusculat o logica et polemica ad Marinum / sanc. Maximus Confessor // Patrologia ecurus completus. Series graeca / Accurante J.-P. Migne. – Paris, 1860. – T. 91. – Col. 11.

21. Maximus Confessor, sanc. Capita Quinques Centena. Centuria IV / sanc. Maximus Confessor // Patrologiae cursus completus. Series graeca / Accurante J.-P. Migne. – Paris, 1865. – T. 90. – Col. 1303.

REFERENCES:

1. Vasylii Velykyi, svt. Tvorinnia : v 2 t. [Creation: in 2 t.]. – K. : Vyd. viddil UPTs KP, 2010. – T. 2, Kn.1. – 493 s.

2. Vladimirskiy F. S. Antropologiya i kosmologiya Nemeziya, ep. Emesskogo, v ikh otnoshenii k drevney filosofii i patristicheskoy literature [Anthropology and cosmology Nemesia, en. Emesskogo, in their relation to the ancient philosophy and patristic literature]. – Zhitomir : Elektro-tipografiya nasl. M. Denenmana, 1912. – 451 s.

3. Hryhorii Bohoslov, svt. Tvorinnia : v 2 t. [Creation: in 2 t.]. – K. : Vyd. viddil UPTs KP, 2010. – T. 1, Kn.1. – 720 s.

4. Hryhorii Nyskyi, svt. Tvorinnia : v 3 t. [Creation: in 3 t.]. – K.: Vyd. viddil UPTs KP, 2011. – T. 1. – 623 s.

5. Grigoriy Palama, svt. Tri glavi pro molitvu i chistotu sertsya [Three chapters on prayer and purity of heart]. – K. : Vid. viddil UPTs KP, 2009. – T. 5. – S. 327

6. Hryhorii Palama, svt. Tvorinnia : v 2 t. [Creation: in 2 t.]. – K. : Vyd. viddil UPTs KP, 2012. – T. 2 Homilii. – 467 s.

7. Ioan Damaskyn, prp. Tochnyi vyklad pravoslavnoi viry [Exact Exposition of the Orthodox Faith]. – K. : Vyd. viddil UPTs KP, 2010. – 294 s.

8. Irynei Lionskyi, sshchmch. Tvorinnia [Creation]. – K. : Vyd. viddil UPTs KP, 2013. – 620 s.

9. Kashmenskii S., prot. Svyatootecheskoe uchenie o dushe [Patristic doctrine of the soul] – Perm': Pravosl. ob-vo «Panagiya», 2002. – S. 75

10. Klyment Oleksandriiskyi. Stromaty [Strom]. – K. : Vyd. viddil UPTs KP, 2012. – 847 s.

11. Leonov V., prot. Ponyatiya «Um», «Razum», «Rassudok» v svyatootecheskoy traditsii [The concepts of «Intellect,» «mind,» «Reason» in the patristic tradition] [Electronic resource]. – 2011. – №31. – S. 1–9. – Access mode:<http://www.xpa-spb.ru/libr/Leonov-V/ponyatiya-um-razum-rassudok.pdf>

12. Maksim Ispovednik, prp. Tvoreniya : v 2 kn. [Creation: in 2 t.]. – M. : Martis, 1993. – Kn.1. Bogoslovskie i asketicheskie traktaty. – 353 s.

13. Maksym Spovidnyk, prp. Chotyrysta hlav pro liubov [Fourhundred chapters of love]. – K. : Vyd. viddil UPTs KP, 2009. – T 3. –S. 171-240

14. Nemesiy Emesskiy, ep. O prirode cheloveka [On human nature]. – M. : Izd-vo: «Kanon +». 2011. – 464 s.

15. Nikodim Svyatogorets', prp. Nevidima borot'ba [Invisible fight]. – L'viv: Svichado, 2007. – 212 s.

16. Tikhon (Sofiychuk), igum. Vnutrennyaya tselostnost' i Bogopoznanie [Internal integrity and knowledge of God] // Trudy Kievskoy dukhovnoy akademii, № 2. – K. : Vid. viddil UPTs, 1999. – S. 59–134

17. Chornomorets Yu. P. Antropolohiia skhidnoi patrystyky [Eastern patristic anthropology]: dys. na zdob. nauk. st. kandydata filoz. nauk : 09.00.05. – K., 2001. – 200 s.

18. Callistus Cataphugiota, sanc. (1865). De unione cum Deo et vita contempativa // Patrologia ecurus completus. Series graeca / Accurante J.-P. Migne. – Paris, 1860. – T. 147. – Col. 885, 888.

19. Maximus Confessor, sanc. Mystagogia // Patrologia ecurus completus. Series graeca /

Accurante J.-P. Migne. – Paris, 1860. – Т. 91. – Col. 672D–673A.

20. Maximus Confessor, sanc. Opusculatæ o logica et polemica ad Marinum // Patrologia ecursus completus. Series graeca / Accurante J.-P. Migne. – Paris, 1860. – Т. 91. – Col. 11.

21. Maximus Confessor, sanc. Capita Quinquies Centena. Centuria IV // Patrologia ecursus completus. Series graeca / Accurante J.-P. Migne. – Paris, 1865. – Т. 90. – Col. 1303.

Марчук А. Т., аспірант кафедри культурології, релігієзнавства та теології Черновицького національного університету імені Юрія Федьковича (Черновці, Україна), E-mail: iam_marchuk@ukr.net

Здоровье разума: восточнопатристический концепт структурно-функциональных особенностей

Аннотация. Выяснено значение, специфику функциональной способности и назначения разумной силы души человека в богословско-антропологическом синтезе идей мыслителей восточной патристики. Освещается святоотеческий подход к интерпретации и четкого понятийного определения составляющих мыслительной силы – ума, разума, рассудка. Раскрыты особенности их взаимосвязи, структурно-функционального устройства, возможности оздоравливающего генезиса и достижения совершенства.

Ключевые слова: Бог, душа, ум, разум, рассудок, здоровье.

Marchuk O., post-graduate student at the department of culture, religion, and theological studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, (Chernivtsi, Ukraine)E-mail: iam_marchuk@ukr.net

Health of Mind: Eastern patristic concept of structural and functional features

Abstract. The study present reveals theological and anthropological thynsesis of ideas of eastern patristics representatives on subject sphere of conceptualization of function, meaning, functional capacity and purpose of soul's smart power. Patristic approach to the interpretation and clear notional definition of mental strength's components – mind, intellect, reason in terms of insight dimensions of eastern patristic ontology within categorical opposition "insight – energy" is a key ideological source of solution of such anthropological issues including specificity of their correlation, structural and functional composition, principles of healing genesis and excellence. The author defines peculiarities of composition of soul's smart power; its energetic manifestation in two cognitive abilities: lower (intellectual and cognitive) – active and higher (intuitive and above discursive) - contemplative. The method of thematic analysis was applied to study thoroughly the immense volume of the material under analysis. Methodological basis of the present article comprises: genetical analysis of the methodological connection of ontology and anthropology of eastern patristics; structure-functional analysis that was applied in the process of establishing the essence of the basic principles, as well as placement of appropriate semantic components in the structure of the notions under analysis, structural interrelation and interdependence, sequence of functional deployment, development perspectives and achievement of health of all the elements of soul's smart power. It is proved that healthy state of reasonable force of soul results in virtuous praxis (acts) as well as acquired knowledge in the process of natural and supernatural contemplation, revealing in wisdom, which is characterized by prudence, integrity of all its components, preconditioned by unity with God.

Keywords: God, soul, mind, reason, health.

УДК 130.2

Міняйло В. С.,

аспірант кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

(Київ, Україна), E-mail: vitalii.miniailo@gmail.com

СТРАХ ЯК ОДНА З УМОВ ВИНИКНЕННЯ ПОТРЕБИ У МОДЕЛЮВАННІ ТА ПРОГНОЗУВАННІ В СУСПІЛЬНІЙ СФЕРІ

Анотація. Мета даної статті розглянути страх, як одну з причин виникнення потреби в створенні електронної держави. Дана стаття посилається на теорії страху, які розгля-